

УДК 37-051:373.3:376:004.7

DOI: 10.15587/2519-4984.2020.192834

ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛІВ ДО СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО КОМП'ЮТЕРНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

С. В. Чупахіна

У статті проаналізовано особливості формування готовності фахівців до створення інклюзивного комп'ютерно зорієнтованого освітнього середовища. Виділено низку структурних компонентів, які виконують системоутворюючу роль: система базових і професійних цінностей майбутніх педагогів щодо інклюзивної освіти, практичний потенціал, ресурсне забезпечення корекційно-розвиткової діяльності та професійна майстерність у сфері інформаційно-комунікативних технологій та готовність до використання електронних освітніх ресурсів в освітньому процесі.

Методи дослідження: психолого-педагогічний експеримент, який передбачає якісний та кількісний аналіз результатів, спостереження, анкетування, співбесіда, метод моделювання, методи математичної статистики.

Мета дослідження передбачає обґрунтування структури та змісту інклюзивної освітньої комп'ютерно зорієнтованого середовища, що дозволить визначити пріоритетні напрямки та види діяльності в закладах загальної освіти, а також прослідкувати комплекс професійних компетентностей як результативно-цільову основу проектування спецкурсу в межах освітньої програми.

Дослідження процесу формування у майбутніх учителів умінь використовувати електронні освітні ресурсів в умовах інклюзивного середовища (працювати в команді, здійснюючи комплексний підхід до освіти дитини з особливими освітніми потребами, а також проводити діагностично-консультативну, проектно-педагогічну роботу) передбачало вивчення навчальної дисципліни.

Результати дослідження щодо підготовки майбутніх педагогів до діяльності в умовах інклюзивної освітньої комп'ютерно зорієнтованого середовища засвідчують, що здебільшого сформовані компетентності задовольняють потреби педагогів, однак залишаються певні аспекти, на яких педагогам слід зосереджувати увагу, зокрема це можливості інформаційно-комунікаційних технологій та їх застосування у роботі

Ключові слова: освітнє середовище, інклюзивне освітнє комп'ютерно зорієнтоване середовище, інформаційно-комунікаційні технології, індивідуально-особистісні потреби

Copyright © 2020, S. Chupakhina.

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

1. Вступ

Стратегічна мета державної освітньої політики України – доступність освіти для всіх, яка відповідає вимогам інноваційного розвитку економіки, сучасним потребам суспільства і кожного громадянина зокрема, – пов'язана зі створенням нового освітнього середовища, яке забезпечувало б успішну соціалізацію всіх здобувачів освіти з урахуванням їх потреб та особливостей розвитку.

Сучасні підходи до освіти дітей з особливими освітніми потребами (ООП) впродовж останніх років відображено в нормативно-правових актах держави.

Водночас вирішальним напрямком освіти дітей з ООП стає створення інклюзивної освітньої середовища (ІОС), яке має на меті задоволення індивідуальних освітніх потреб усіх дітей, незалежно від їх матеріальних, інтелектуальних, соціальних, емоційних чи інших умов, і його важливо створювати як для дітей з особливими потребами, так і дітей з обдарованістю, безпритульних, з віддалених районів, для тих, хто належить до етнічних чи культурних меншин, а також для дітей, які перебувають у

несприятливих умовах чи маргінальних груп населення [1, 2].

2. Літературний огляд

Науковці в традиційне розуміння соціокультурного середовища вкладають соціальне оточення, за допомогою якого людина активно включається в культурні зв'язки суспільства. З розвитком означеної тенденції соціокультурне середовище стає відкритим до взаємодії як частина соціуму, яка має певну структуру, включає низу впливів на функціонування та розвиток індивіда і складається з певних компонентів: виробничо-економічний, житлово-побутової, торговий, транспортний та комунікаційний, медико-оздоровчий, дозвільний, науково-освітній тощо [1].

Зокрема, поняття «середовище» це сукупність умов, які оточують людину і взаємодіють з нею як з організмом та особистістю. Дослідники, обґрунтовуючи прояви суспільної взаємодії, в яких розвивається конкретна особистість та соціальні умови розвитку означених відносин, зміст соціального середовища класифікують певним чином (рис. 1).

Аналіз тлумачень *соціального середовища* засвідчує, що саме середовище призводить до помітних змін в людині, сприяє її особистісному розвитку, тобто, забезпечуючи взаємодію цілеспрямованого виховання і середовищного впливу, може розширити сферу впливів на розвиток особистості загалом.

Відтак важливо керувати процесом взаємодії з середовищем, оптимально використовуючи його потенціал.

Означене твердження важливо враховувати під час проектування інклюзивної освітньої комп'ютерно зорієнтованого середовища.

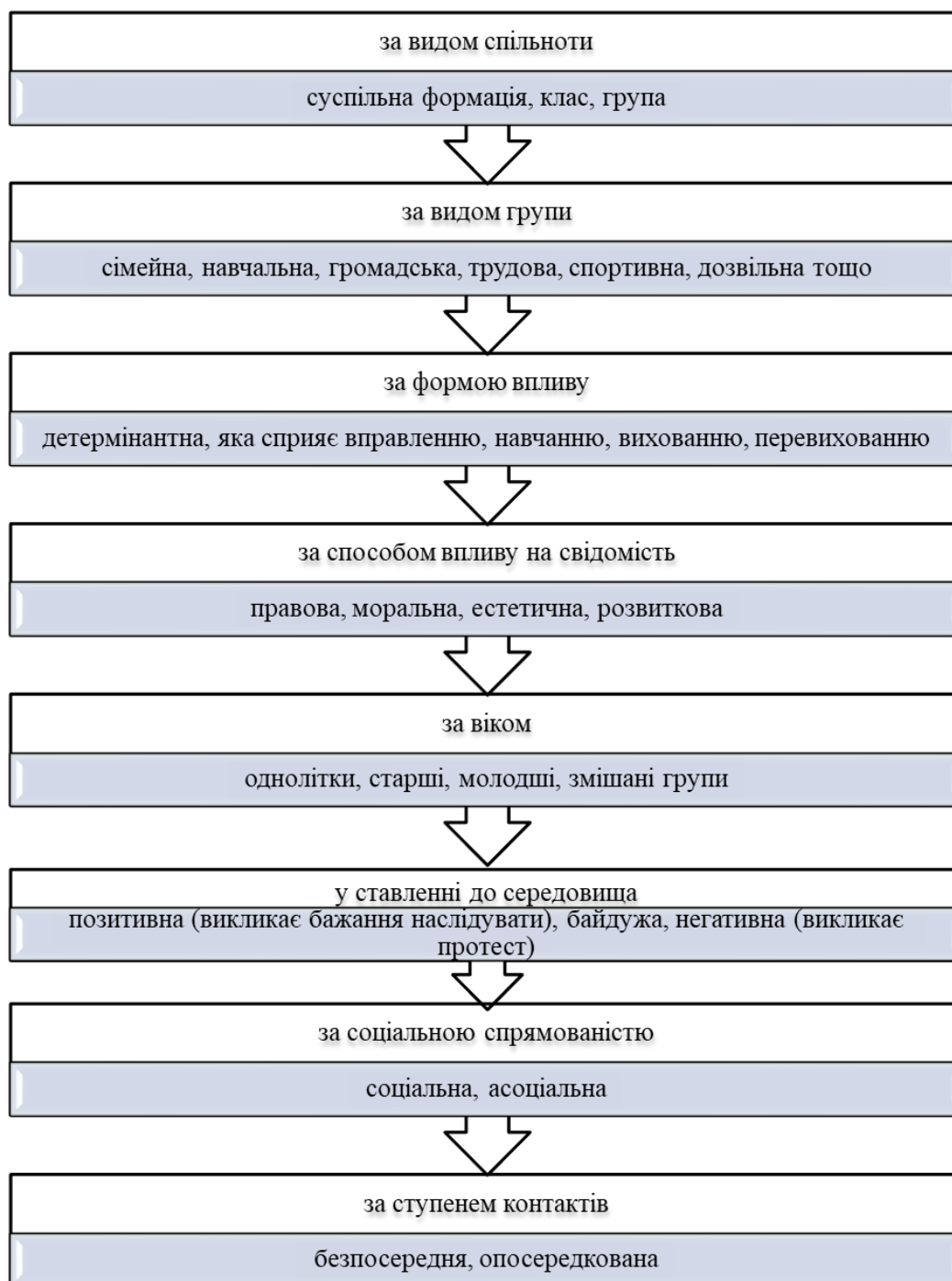

Рис. 1. Класифікація середовищ задля суспільної взаємодії особистості та соціальних умов її розвитку.
Складено автором за [1, 3].

Зміст середовища вчені трактують як джерело розвитку нетрадиційних для людини властивостей та форм діяльності, тобто взаємодія з середовищем стає джерелом виникнення у індивіда відповідних властивостей [4, 5].

Інший, на нашу думку, перспективний, підхід до поняття «середовище» відображено в «теорії мож-

ливостей». Дослідники, визначаючи категорію можливостей, зосереджує увагу на активності суб'єкта, який освоює власне життєве середовище [6].

Вищеозначені підходи доводять, що з повноцінним використанням можливостей середовища успішніше відбувається вільний та активний саморозвиток особистості. Триєдність природи, суспіль-

ства й людини визначає поняття «середовище» з важливим уточненням – «освітнє».

Щодо проблеми дослідження формування готовності фахівців зі створення ІОКЗС важливо виділити низку її структурних компонентів, які виконують системоутворюючу роль. До них належить система базових і професійних цінностей майбутніх педагогів щодо інклюзивної освіти, практичний потенціал, ресурсне забезпечення корекційно-розвиткової діяльності та професійна майстерність у сфері інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) й готовність до використання електронних освітніх ресурсів (ЕОР) в освітньому процесі тощо [7]. Означені структурні компоненти потребують ґрунтовного дослідження й обґрунтування з урахуванням зміни освітньої парадигми, що стає одним із завдань пропонованого дослідження.

3. Мета та завдання дослідження

Мета дослідження передбачає обґрунтування структури та змісту інклюзивного освітнього комп'ютерно зорієнтованого середовища (ІОКЗС), що дозволить визначити пріоритетні напрямки та види діяльності в закладах загальної освіти, а також прослідкувати комплекс професійних компетентностей як результативно-цільову основу проектування спецкурсу в межах освітньої програми.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Спроекувати структуру та зміст інклюзивного освітнього комп'ютерно зорієнтованого середовища задля виявлення напрямків та видів діяльності педагогів щодо можливостей використання ЕОР в освітньому процесі;

2. Розглянути комплекс професійних компетентностей щодо готовності майбутніх учителів до створення ІОКЗС як результативно-цільову основу проектування спецкурсу в межах освітньої програми;

3. Обґрунтувати результати дослідження щодо підготовки майбутніх педагогів до діяльності в умовах ІОКЗС.

4. Методи дослідження

Психолого-педагогічний експеримент, який передбачає якісний та кількісний аналіз результатів, спостереження, анкетування, співбесіда, метод моделювання, методи математичної статистики.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Задля вирішення завдань дослідження проаналізували зміст поняття «середовище», «освітнє середовище», «інклюзивне середовище», «комп'ютерно зорієнтоване середовище».

Отож ІОКЗС, у структурі освітнього середовища, загалом є поняттям інтегративним та включає низку компонентів (рис. 2).

Відмінну рису інклюзивної освітньої середовищі надає її системо утворюючий компонент: ціннісне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами (ООП), їх розвитку, навчання, збереженню і зміцненню здоров'я та використання ІКТ задля їх розвитку [4].

Змісту ІОКЗС властиві: постійний розвиток, оновлення, модернізація, здатність швидко реагувати на запити суспільства, регіону, на об'єктивні і суб'єктивні індивідуально-особистісні потреби учнів, на їх труднощі в навчанні, вихованні, розвитку, адаптації тощо.

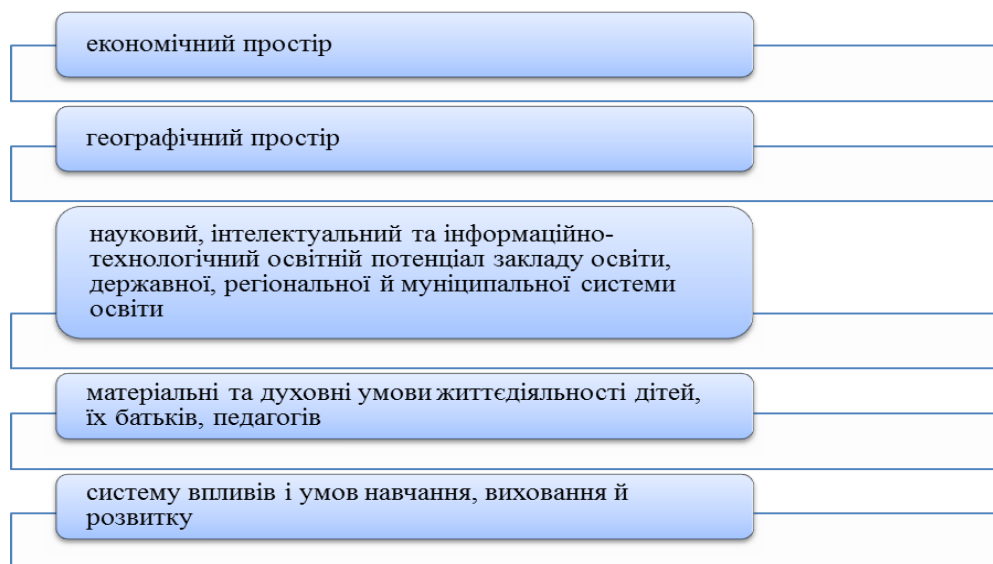

Рис. 2. Компоненти освітнього середовища. Складено автором за [4]

Умовно можемо виділити певні рівні створення ІОКЗС (рис. 3).

Ресурсами ІОКЗС стають:

Засоби регіонального та місцевого бюджетів: створення комп'ютеризованого майданчика, який дозволяє закладу освіти залучати додаткові ресурси для взаємодії фахівців (логопеда, спеціального пси-

холога, соціального педагога, колекційного педагога), долучатись педагогічним працівникам та адміністрації до різноманітних заходів на різних рівнях; цільове фінансування окремих заходів інклюзивної освіти в закладі.

Позабюджетні ресурси: кошти грантів, отриманих на інклюзивну освіту партнерами з громадських

організацій, благодійні внески спонсорів, меценатів тощо. Означена допомога надається як в грошовій формі, так і в натуральній – у вигляді комп'ютерного

обладнання та програмно-методичних матеріалів, які сплачено за кошти гранту, праці тренерів, експертів, консультантів та громадських об'єднань.

Рис. 3. Рівні впливу щодо створення ІОКЗС. Складено автором за [7]

Позабюджетні ресурси – не є головним джерелом для створення інклюзивного освітнього комп'ютерно зорієнтованого середовища: підготовка педагогічних працівників та управлінців, тренінги та заняття з дітьми та їх батьками сприяють створенню безбар'єрного середовища.

Добровільна праця працівників закладу освіти, громадських діячів, дітей батьків.

Одноразові фінансові витрати щодо створення в закладі інклюзивного освітнього середовища включають: переобладнання пришкольній території, внутрішньошкільних приміщень загального користування (коридори, кімнати гігієни) та внутрішньошкільних навчальних приміщень, придбання (оренда) спеціального навчального обладнання й навчальних матеріалів, спеціального допоміжного обладнання (технічних засобів) для осіб з ООП, підготовка (підвищення кваліфікації) педагогічних працівників.

Поточні витрати на підтримку ІОС можуть також включати: педагогічні послуги, додаткові послуги фахівців (дефектолога, спеціального психолога, соціального педагога, психотерапевта), послуги допоміжного й адміністративного персоналу (водія),

наповнення навчального і допоміжного обладнання (технічних засобів); підготовку (підвищення кваліфікації) педагогічних працівників [8].

Означене середовище формується корпоративно, колективом однодумців. До створення залучаються вчителі початкових класів, вчителі-предметники, педагоги-психологи, вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи, соціальні педагоги, інструктори з ЛФК, вихователі, педагоги додаткової освіти та тьютори (педагоги супроводу), а також адміністрація й медичний персонал закладу.

На початковому етапі переходу закладу в інклюзивний простір виникає необхідність створення моделі взаємодії всіх учасників освітнього процесу, в якому центральною особою стає дитина.

Методологія системно-діяльнісного, особистісно зорієнтованого та ресурсного підходів дозволяє уявити ІОКЗС у вигляді взаємозалежної сукупності об'єднаних та функціонально взаємопов'язаних компонентів (множин): нормативно-правового й фінансового забезпечення освітнього процесу (НПіФЗОП), організаційних ресурсів (ОР), моніторингово-консультативного компонента (МКК), кад-

рового ресурсу закладу освіти (КРЗО), корпоративно-освітнього ресурсу (КОР), корекційно-розвиткового компонента (КРК), програмно-методичного забезпечення (ПМЗ), ресурсу партнерської взаємодії (РПВ), психологічного забезпечення освітнього процесу

(ПО), культурно-інформаційного ресурсу (КІР); матеріально-технічного оснащення (МТО), науково-дослідницького потенціалу закладу освіти (НДПЗО).

Структуру компонентів змісту ІОКЗС можна уявити через взаємодію безлічі елементів (рис. 4).

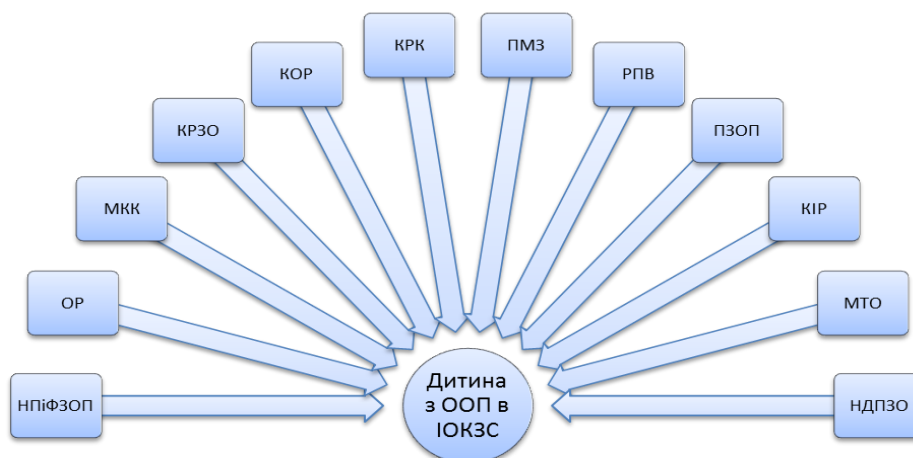

Рис. 4. Структурні компоненти інклюзивної освітнього комп'ютерно зорієнтованого середовища закладу. Складено автором

Вирішення низки завдань щодо формування ІОКЗС вимагає розширення системи підготовки фахівців на компетентісно зорієнтованій основі. Незаперечним стає те, що пріоритет у підготовці отримують вимоги системно організованих, інтелектуальних, інформаційно-комунікаційних, самоорганізуючих моральних засад, які дозволяють успішно організувати корпоративну діяльність з розвитку освітнього потенціалу дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання [7].

Слід зауважити, що професійна компетентність фахівця зі створення означеного середовища може розглядатися через його участь в діяльності

команди психолого-педагогічного супроводу (КС) закладу освіти.

Визначення комплексу професійних компетентностей майбутніх педагогів щодо формування ІОКЗС вимагає обґрунтування КС як системоутворюючої форми взаємодії фахівців закладу освіти зі створення ІОКЗС.

Аналіз системи діяльності КС в закладі освіти дозволив виокремити основні види професійної діяльності кожного з фахівців, успішність та ефективність виконання яких включено у їхню фахову компетентність (рис. 5).

Рис. 5. Види діяльності педагога щодо організації ІОКЗС. Складено автором за [9]

Професійну компетентність фахівця щодо створення ІОКЗС будемо розглядати як сукупність трьох компонентів: мотиваційного, операційного (когнітивно-діяльнісного) й рефлексивного (контрольно-оцінного) (рис. 6). Задля оцінки продуктивності педагогічної діяльності та з урахуванням рівня сформованості означених компонентів і володіння означеними вміннями педагогічної діяльності розглянемо три ступені професійного розвитку: адаптивно-репродуктивний, науково-методичний та професійно-творчий [10].

У дослідженні експериментом охоплено 80 осіб – студенти спеціальності «Початкова освіта» – майбутніх учителів початкової школи.

Дослідження процесу формування у майбутніх учителів умінь використовувати електронні освітні ресурсів (ЕОР) в умовах ІОС (працювати в команді, здійснюючи комплексний підхід до освіти дитини з

ООП, а також проводити діагностично-консультативну, проектно-педагогічну роботу) передбачало вивчення навчальної дисципліни.

Завданнямозначеної підготовки майбутніх фахівців, що реалізують інклюзивну освіту, стали певні орієнтири (рис. 7).

Кожен модуль пропонованого спецкурсу містить теоретичний і практичний компонент. Теоретичний – передбачає розкриття змісту та науково-практичні основи й основні положення теми.

Практичні заняття спрямовано на усунення виявлених недоліків кожної зі складових мотиваційного, операційного та рефлексивного блоків професійної компетентності шляхом організації різних форм психолого-педагогічної роботи з дітьми з ООП.

Основні дискусійні теми навчальної дисципліни «Інформаційні технології в умовах інклюзивного освітнього середовища».

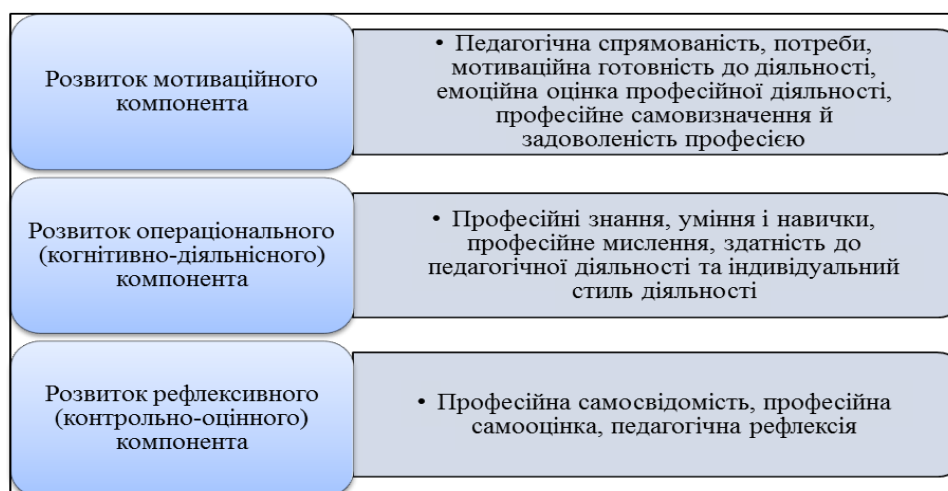

Рис. 6. Формування професійної компетентності фахівця. Складено автором за [10]

Рис. 7. Завдання модульної підготовки майбутніх фахівців до діяльності в умовах ІКЗОС. Складено автором.

1. Сучасний стан інклюзивної освіти в Україні. Проблеми створення ІОКЗС в закладі освіти.

2. Основні напрямки діяльності фахівців щодо створення інклюзивної освітньої комп'ютерно зорієнтованого середовища в закладі.

3. Методологічні та наукові основи психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП.

4. Психолого-педагогічний супровід (ППС) та команда супроводу (КС) як системоутворюючий структурний підрозділ навчального закладу щодо створення ІОКЗС.

5. Мета і завдання організації комп'ютерно зорієнтованого психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в освітньому просторі закладу.

6. Проектування індивідуальних програм розвитку дітей з ООП (за нозологіями) із застосування пакета програм «MSOffice».

7. Організація самоосвіти щодо проблем створення ІОКЗС.

Розвиток і вдосконалення мотиваційного компонента професійної компетентності передбачав реалізацію завдань мотиваційного модуля, когнітивно-діяльничного компонента операційного модуля, контроль-оцінного – за допомогою рефлексивного модуля. Під час реалізації програми курсу проводили наступні види занять:

1. Онлайн-лекції: лекції-діалоги, лекції-бесіди, проблемні лекції, лекції, які передбачали розгляд конкретних ситуацій, лекції візуалізації, лекції удвох, лекції із заздалегідь запланованими помилками, лекції із застосуванням зворотного зв'язку.

2. Практичні заняття: тренінги-фрагменти, педагогічні майстерні, міждисциплінарні консиліуми, майстер-класи, круглі столи, аналіз педагогічних ситуацій, ігрове моделювання проблемних ситуацій, перегляд і аналіз відеофільмів; практична діяльність в закладі; ознайомлення з організацією діяльності ІРЦ. Самостійна робота передбачала роботу з психолого-педагогічною літературою задля поглиблення і розширення знань, підготовку та проведення дослідження щодо пропонованої проблеми, аналіз і узагальнення досвіду роботи, складання комплексних програм психолого-педагогічного супроводу учнів з ООП із застосування пакета програм «MS Office», укладання індивідуально-орієнтованих програм представлених в електронній формі для роботи з дітьми означеної категорії. Темі та завдання для самостійної роботи визначено тематичним планом. До кожної теми запропоновано завдання для самоконтролю.

Завершення кожного з навчальних модулів передбачало діагностику з рефлексією, а на прикінцевому етапі експерименту провели повторний діагностичний зріз.

Отримані результати підтверджують наявність позитивних змін в спрямованості майбутніх фахівців, які після навчання чіткіше розуміють організацію продуктивної взаємодії, активну та плідну співпрацю, використання всіх можливих форм роботи що сприяють результативності розвитку дитини з ООП в умовах ІОС.

Основну увагу під час дослідження зосереджували на розвитку потреби в самореалізації, розкритті власних здібностей в процесі роботи з дітьми з ООП, в творчості та готовності до модернізації освітніх умов, запровадження нових форм роботи з дітьми з ООП, а також оптимізації процесу укладання поточної документації з допомогою пакета програм «MS Office».

Загальні результати дослідження щодо показників мотиваційного рівня збільшились на 33,75 % (27 осіб).

6. Висновки

Відтак можемо узагальнити:

1. *Зміст* ІОКЗС характеризується властивими йому складовими; методологія системно-діяльничного, особистісно зорієнтованого та ресурсного підходів проектує ІОКЗС як взаємозалежні сукупності об'єднаних та функціонально взаємопов'язаних компонентів.

2. Формування ІОКЗС передбачає вирішення низки пріоритетних завдань: розширення системи підготовки фахівців на компетентісно зорієнтованій основі; дотримання вимог системно організованих, інтелектуальних, інформаційно-комунікаційних, самоорганізуючих моральних засад тощо.

3. Результати дослідження щодо підготовки майбутніх педагогів до діяльності в умовах ІОКЗС засвідчують:

– Сформовані компетентні корекційно-педагогічної діяльності фахівців в означених умовах задовольняють потреби педагогів, однак залишаються певні аспекти, на яких слід зосереджувати основні сили в процесі організації корекційно-педагогічної діяльності: це можливості ІКТ та їх застосування у роботі.

– Процес підготовки майбутніх педагогів вимагає диференційованого підходу й залежить від мотиваційної складової та ступеня задоволеності обраною професією.

Література

1. Лорман Т., Деспелер Д., Харві Д. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: пр. пос. Київ: СПД-ФО І. С. Парашин, 2010. 296 с.
2. Козак М. Я. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні // Імідж сучасного педагога. 2015. № 3. С. 40–43.
3. Поліхроніді А. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах // Наука і освіта. 2016. № 6. С. 82–85.
4. Колупасва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою // Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 2. С. 7–18.
5. Косова К. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до використання інформаційно-комунікаційних технологій в умовах інклюзивного навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2013. 20 с.

6. Wendelborg C., Tøssebro J. Educational arrangements and social participation with peers amongst children with disabilities in regular schools // International Journal of Inclusive Education. 2011. Vol. 15, Issue 5. P. 497–512. doi: <http://doi.org/10.1080/13603110903131739>

7. Чупахіна С. В. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасній школі: готовність майбутніх педагогів / ред. Зданевич Л. В., Миськов Н. М., Пісоцька Л. С., Рейповська О. Д. // Збірник науково-методичних праць. Ч. II. Хмельницький: ХГПА, 2019. С. 198–204.

8. Демченко І. І. Алгоритм квазіпрофесійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2013. № 45. С. 40–49.

9. Інклюзивне освітнє середовище: [за матеріалами офіц. Інтернет-представництва Президента України] // Методист. 2017. № 6. С. 4–6.

10. Шевців З. М. Вплив законодавчої бази інклюзивної освіти на підготовку майбутнього вчителя до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладах // Народна освіта. 2017. № 2 (32). С. 10–16.

Received date 20.12.2019

Accepted date 16.01.2020

Published date 30.01.2020

Чупахіна Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний, університет імені Василя Стефаника», вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018